

Een Zuid-Afrikaan in Réveil-kringen

S.J. du Toit op reis in Nederland

In 1881 publiceerde de Zuid-Afrikaanse schrijver, vertaler, journalist en reiziger Stephanus Jacobus du Toit (1847-1911) zijn boek *Op reis door Duitschland, Zwitserland, Italië, Egypte, Palestina, Turkije, Hongarije, Oostenrijk, Frankrijk, België, Holland en Engeland*, waarin hij – in het Nederlands – verslag uitbracht van zijn bezoek in 1878 aan twaalf landen, waaronder Nederland.¹ Du Toit was geboren in Daljosafat, bij Paarl, ten noorden van Stellenbosch, waar hij theologie studeerde.² Hij ontwikkelde zich tot een orthodoxe predikant, publiceerde over religie en theologie, en – zo blijkt ook uit zijn verslag – sympathiseerde met de ideeën van het Réveil: de gereformeerde opwekkingsbeweging die het gevoel centraal stelde, een centralere rol voor de godsdienst in het dagelijks leven bepleitte en de strijd aanbond met de negentiende-eeuwse Verlichtingsgeest. Zoals bekend geldt in Nederland Willem Bilderdijk (en in zijn vaarwater Isaäc da Costa) als de godfather van deze internationaal vertakte beweging.

Een groen, welvarend land

In zijn reisverslag vertelde Du Toit over zijn ervaringen alsof hij zich tot een kring van vrienden richtte (hij schreef het oorspronkelijk voor het tijdschrift van de Afrikaanse Taalbeweging, waarvan hij de oprichter was). Hij reisde met een open blik, verdiepte zich in andere culturen, maar hij had vooral een voorliefde voor Nederland. Toen hij hier voet aan wel zette, voelde dat als thuiskomen, vanwege de 'blijvende verwantschap' met zijn eigen land.³ Zuid-Afrika bleef volgens hem een Hollandse kolonie. Uiteindelijk zou hij drie weken in Nederland verblijven, waar hij zich zeer op zijn gemak voelde: 'Hier sprak men weder onze taal. Hier vond ik nog ons familieleven. Hier onze kerk en eeredienst.'⁴

Onderweg verbaasde hij zich over de welvaart van Holland: 'Geen volk van Europa is zoo welvarend als de Hollanders.' Bedelaars kwam hij op zijn reis niet tegen. Dat de Nederlanders als 'pekelharingen' opeengepakt leefden, zoals hij zich had voorgesteld, bleek niet te kloppen. Hij beschreef het land als groen en vruchtbaar: 'De koeien liggen er zoo heerlijk in het gras, alsof zij nog in haar Paradijs zijn, zoodat zij soms een jaloezie bij den voorbijgaanden tweevoeter opwekken.' Hoe was het mogelijk, vroeg hij zich af, dat zo'n klein land genoeg producten verbouwde voor de export, waardoor men in Londen Hollandse melk dronk, en in Afrika Hollandse kazen at? En dan had hij het nog niet gehad over de Nederlandse bloemenkwekerijen met hun 'prachtige tulpen en hyacinten'.⁵

De Hollandse volksaard bekoorde hem; hij typeerde de Nederlanders als beleefd, degelijk en arbeidzaam. Du Toit keek op van de 'bijna overmatige zindelijkheid' die hier heerste, zeker in vergelijking met Egypte, Palestina, Turkije, Bulgarije, Roemenië en Italië: 'Hoe heerlijk is het om door de schoone straten van eenige Hollandsche stad te wandelen nadat ik zoolang door die enge, vuile, stinkende stegen en gangen der Oostersche steden moest wandelen. Des te schooner waren die nette huizen nadat ik zoolang de liederlijke woningen in

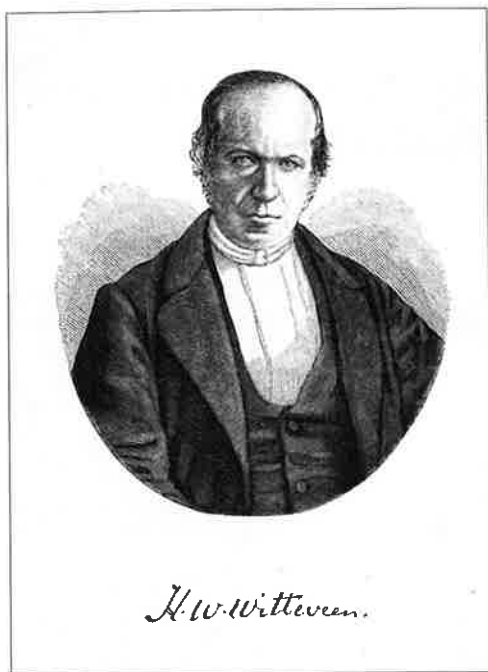

1. Stephanus Jacobus du Toit (1847-1911) als student in Stellenbosch, rond 1870.

de steden van Italië had aanschouwd.' Verder viel hem de bejaardheid en huiselijkheid van de Nederlanders op. Volgens Du Toit waren er in een stad als Haarlem, waar hij logeerde, nauwelijks hotels, restaurants of cafés, omdat ze er genoeg in schiepen 's avonds thuis te zitten: 'Na negen is het stiller in Haarlem dan in de Kaapstad, mogelijk stiller dan aan de Paarl. Vandaar dat er ook geen revolutiegeest in Holland gevonden wordt.'⁶ Een groter verschil met Parijs, waar hij vlak tevoren de gevolgen van de Commune van 1871 gezien had, was niet denkbaar.

Op bezoek in Réveil-kringen

Tijdens zijn reis bezocht Du Toit diverse personen uit Réveil-kringen, met wier gedachtegoed hij sympathiseerde. Zo logeerde hij bij en werd hij in Nederland rondgeleid door Frans Lion Cachet, die ook in Zuid-Afrika predikte. Hij was een discipel van de in 1860 overleden Isaäc da Costa, die hij adoorde. Cachet bracht zijn Zuid-Afrikaanse gast onder meer in contact met Hermanus Willem Witteveen, die predikant was bij de zendelingsgemeente te Ermelo (Gelderland). Witteveen was in 1846 als predikant in Ermelo aangesteld, maar in 1859 uit zijn ambt gezet. De reden was dat hij zich had uitgesproken tegen de onderwijswet van 1857, waarin bepaald werd dat alleen openbare scholen overheidssubsidie zouden ontvangen. Daar was hij, als voorstander van bijzonder onderwijs, op tegen, zoals hij tijdens zijn dienst ondubbel-

2. Hermanus Willem Witteveen (1815-1884).

zinnig had laten blijken. De schooldirecteur van Ermelo had daarop een klacht ingediend, waarop Witteveen hem tijdens een kerkdienst had uitgesloten van deelname aan de maaltijd des Heren, met ontslag tot gevolg. Daarop had Witteveen een eigen kerkgemeente in Ermelo gesticht, met een eigen kerkgebouw: de Zendingkerk. Witteveen was ook de stichter van het Huis van Barmhartigheid, waar verwaarloosde kinderen en andere 'verloren zonen' werden opgevangen.⁷

Du Toit bracht een aangename middag in Ermelo door. Witteveen typeerde hij als 'een grijsaard van ongeveer 70 jaren, en toch zoo frisch en vrolijk als een jongeling; een man met reusachtige gestalte, rijzig en breed van schouders, en toch met een hart zoo teeder als van eene maagd: een arbeider, dag en nacht werkende, vergrijsd in den dienst zijns Heeren, en toch met een kalmte en vrede op het gelaat als de onschuldige zuigeling in zijn wiegje slapende.' De oude dominee bleek niet dikwijls meer zijn studeervertrek te verlaten, ten gevolge van 'een gezwel aan zijn neus, dat reeds eens afgezet was, doch nu weder zoo groot was, dat het over zijn mond hing, en hem wel niet hinderde in zijn werk, maar toch ontsierde'. Treffend is ook Du Toits beschrijving van Witteveens kleding; als gevolg van het vele neerknielen om te bidden, was zijn broek ter hoogte van de knieën door en door versleten.⁸

Een ander hoogtepunt was zijn bezoek aan Amsterdam, waar Du Toit kennismakte met Abraham Kuypers, predikant, politicus en oprichter van de Anti-Revolutionaire Partij (in 1879), journalist en oprichter van dagblad *De Standaard* (1872), en stichter van en hoogleraar aan de Vrije Universiteit in Amsterdam (in 1880). Ze hadden eerder gecorrespondeerd, en Du Toit voelde grote bewondering voor Kuypers, die hij als zijn voorbeeld zag. Hij voelde zich vereerd Kuypers in levenden lijve te ontmoeten, die hij typeerde als 'een man van middelbaren leeftijd (ik schat ruim 40 jaren) met een vol gelaat en zwaar donker haar, helder opene oogen en een vriendelijk voorkomen; een man oppervlakkig beschouwd nog in den bloei zijns levens, maar bij wien overmatige zorgen en werkzaamheden de levenskracht te vroeg hebben verteerd.' Hij steunde Kuypers strijd om 'een school met den Bijbel',

en bewonderde diens rol in de Schoolstrijd en onvermoeibare pogingen om de 'gemeente Christi' in Nederland terug te voeren tot wat Du Toit het oude pad 'der zuivere Gereformeerde leer van Dordt' noemde. Daarom beschouwde hij de vU-voorman als een door 'God daartoe uitverkoren werktuig'.⁹

Een gedicht van Bilderdijk

Gezien Du Toits verblijf in Réveil-kringen is het niet verwonderlijk dat hij ook sympathie voelde voor de man waar het mee begon, Bilderdijk. Ook in bredere kring bestond in Zuid-Afrika toen veel waardering voor de Nederlandse dichters van de negentiende eeuw. Uit zijn reisverslag blijkt dat Du Toit, behalve voor de toeristische bezienswaardigheden, vooral belangstelling had voor onderwerpen op het gebied van religie/theologie, politiek en onderwijs. In zijn tekst schrijft hij vrijwel nooit iets over de literatuur. In zijn 260 pagina's tellend verslag komt slechts één gedicht voor – en dat is van de 'onnavolgbare Bilderdijk', de dichter die hij mateloos bewonderde.¹⁰ Hij citeert hem op het moment dat hij vanuit Londen over de Noordzee Nederland bereikte. Zijn lezers legt hij dan uit waarom Nederland zo heet, en hoe de zee aan de westkust wordt afgeweerd door duinen en 'kunstmatige dijken of wallen, die met groote kosten gemaakt en in stand gehouden worden'. Nederland noemt hij een 'kunstland, aan de zee ontworsteld'.¹¹ Du Toit voelde zich in zijn beschrijvingen tekortschieten. Daarom laat hij Bilderdijk aan het woord, wiens vers 'Holland' uit 1825 hij bijna integraal in zijn reisverslag overnam.

In dat gedicht, oorspronkelijk gepubliceerd in het tweede deel van de bundel *Navonkeling* uit 1826, schildert Bilderdijk hoe Nederland is ontstaan als een eiland vanuit een woestijn van 'wind en golven', en hoe de kust zijn huidige vorm heeft gekregen: 'De stormen zweepen golven op / Met hemelhooge kruinen: / Zy, zwanger van gezwolgen zand, / Omheuvelen 't met duinen.'¹² Vervolgens beschrijft hij hoe het land, als het eenmaal is ontstaan, geleidelijk aan bevolkt wordt. Eerst wordt het een thuis voor de dieren, daarna voor de mens, die als vluchteling in dit nieuwe land terecht komt en zich verbaast over de 'frissche grashalm' van dit vruchtbare gebied. Om zich te beschermen tegen het wassende water, richtten de vroegste bewoners hoge heuvels op in het land, die bekend zijn geworden als 'terpen'.¹³

Bilderdijk zou Bilderdijk niet zijn, zeker niet omstreeks 1825 (ten tijde van zijn strijd tegen de geest der eeuw) als hij geen opmerking zou toevoegen over de verderfelijke hoogmoed van de mens. Het waren de Romeinen die de natuur voor het eerst trachtten te bedwingen. Sindsdien waren er dijken verzezen, 'trotsch en fier', waardoor de zee steeds hoger en het land steeds lager was komen te liggen. God spot volgens Bilderdijk met zulke 'trotsche menschenkunst'. Als Hij eens de teugels laat vieren en de natuur zijn gang laat gaan, is Nederland verloren. Daarom moet men Hem deemoedig danken:

De Landman beeft voor oogst en schuur;
De steedling, voor zijn wallen;
De dood slaat duizenden om 't hart,
De schrik tienduizendtallen.

Ach, waarom slooft en mat ge u af,
Verdwaasde stervelingen?

3. Abraham Kuyper (1837-1920).

Geniet in dank wat de Almacht geeft,
En tracht Haar niet te dwingen!

Ja, 't streele uw hoogmoed! 't klinke u schoon
Op Dichterlijke snaren:
'Een Land, in weêrwil zelfs van God
Ontwoekerd aan de baren!'

Maar, trotsaarts, die Gods werk verwoest
Voor eigen hersenvonden,
Ziet eindlijk wat uw wijsheid wrocht,
Aan 't zinken van uw gronden!''⁴

Davies, Lublink, Young en Bilderdijk over de mens

Bij de bladvulling 'Early to bed' in *BM* 35 (2018) 9 werd niet vermeld dat deze tekst waarschijnlijk dateert van 1824. Dat jaartal lezen we tenminste onder de tekst 'Mensch', bovenaan op hetzelfde blad (hs. BM G 49-44). Het kwatrijn dat aan 'Mensch' voorafgaat, zou van Edward Young (1683-1765) zijn. Delen uit zijn dichtwerk *The complaint: or, Night-thoughts on life, death, & immortality* (1742-1745) zijn bij vlagen door Bilderdijk vertaald. Eerst nu de transcriptie van het handschrift.

Mensch.

Yet though these men against their conscience strive,
There are some sparkles in their flinty breasts
Which cannot be extinct, but still revive:
That though they would, they cannot quite be beasts.

Young.

Sluit vrij uwe oogen voor den dag,
En tracht met mokerslag op slag,
Het vrij gewetenslicht in 't harde hart te doven:
Van uit dien rotsklomp-zelv' vlugt vonk by vonk naar
boven
Die 't siddrend overtuigt, dat hoe/wat hy zich verpijn',
De mensch hoe dierlijk, geen/nooit volkomen beest kan
zijn.

1824.

B.

Deze zes regels zijn eerder gepubliceerd op p. 158 van J. Wesseling's in slechts enkele exemplaren vermenigvuldigde proefschrift *Bilderdijk en Engeland* (verdedigd te Gent op 11 juni 1949). Het handschrift waarin Wesseling deze 'vertaling' heeft gevonden, zal een ander zijn geweest dan dat in de collectie van het Bilderdijk-Museum. Hij noemt namelijk

Nadat hij dit gedicht geciteerd heeft, stelt Du Toit zijn lezer de volgende retorische vraag: 'Zou hij [Bilderdijk] het wel zoo heel ver mis hebben, wanneer hij het beklagt, dat ook hier de kunst van menschen handen Gods weldadige bestelling in de natuur steeds verder bederft?'⁵ Met zijn standpunten, contacten in Réveil-kringen en zijn poëziesmaak betoonde Du Toit zich een echte Bilderdijkiaan.

Rick Honings

Noten

1. Ik dank Eep Francken, die mij op deze (in Nederland niet aanwezige) tekst wees en mij een kopie ter hand stelde. Met Olf Praamstra werkt hij aan een boek over de Nederlandstalige literatuur van Zuid-Afrika.
2. Over Du Toits leven zie V.E. d'Assonville, *S.J. du Toit van die Paarl (1847-1911)*. Weltevredenpark 1999.
3. S.J. du Toit, *Op reis door Duitschland, Zwitserland, Italië, Egypte, Palestina, Turkije, Hongarije, Oostenrijk, Frankrijk, België, Holland en Engeland*. Paarl: D.F. du Toit & Co., 1881, 181. Gebruikt exemplaar: Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen. <https://anet.be/record/opacehc/c:lvd:854687/N>.
4. Du Toit 1881, 183.
5. Du Toit 1881, 189, 191, 198.
6. Du Toit 1881, 199.
7. Du Toit 1881, 203.
8. Du Toit 1881, 209-211.
9. Du Toit 1881, 229-230.
10. Du Toit 1881, 185.
11. Du Toit 1881, 184.
12. Du Toit 1881, 186; Willem Bilderdijk, *De dichtwerken* 9. Haarlem 1858, 324-331, citaat van 326.
13. Du Toit 1881, 187; Bilderdijk, *De dichtwerken* 9, 328.
14. Du Toit 1881, 185-189; Bilderdijk, *De dichtwerken* 9, 331.
15. Du Toit 1881, 188.